Jensen — Philodemi Περι Οικονομιας

PHILODEMI

ΠΕΡΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

QUI DICITUR LIBELLUS

DISSERTATIO INAUGURALIS
QUAM
CONSENSU ET AUCTORITATE
AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS
IN
ACADEMIA KILONIENSI
AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES
RITE CAPESSENDOS

SCRIPSIT

CHRISTIANUS JENSEN
FRISIUS

LIPSIAE: TYPIS B. G. TEUBNERI MCMVI

Haec dissertatio est praefatio editionis Philodemi *περὶ οἰκονομίας* qui dicitur libelli, quae mox in aedibus B. G. Teubneri, bibliothecae scriptorum Graecorum et Romanorum pars, prodibit.

No. 35. Rektoratsjahr 1905/6
Zum Druck genehmigt:
Prof. MARTIUS, z. Z. Dekan

SIGOFREDO SUDHAUS

PAULO WENDLAND

S

I.

De libelli editionibus.

Bibliothecae Herculanensis papyrus numero 1424 insignita, quae inscribitur:

> *Φιλοδήμου περὶ κακιῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων ἀρετῶν καὶ τῶν ἐν οἷς εἰσι καὶ περὶ ᾶ Θ*[1])

primum edita est anno 1824 Oxonii in Herc. voll. tomo I, pp. 83—105. Tribus vero annis post etiam a Neapolitanis publice proposita est in voll. Herc. coll. pr. parte III, pp. 1—55. Cum autem editio Neapolitana viginti octo columnas praebeat, in apographo Oxoniensi viginti duae tantum perturbato exstant ordine. Sex enim primas Hayterus[2]), qui papyrum describendam curavit, ea de causa videtur omisisse, quod adeo mutilatae essent, ut eas describere operae

---

1) In apographo Oxoniensi numerus Θ omittitur. v. W. Scott, fragmenta Herculanensia (Oxford 1885) p. 71. — ex amplis illis voluminibus, quae erant de Vitiis et Virtutibus oppositis, praeter vol. IX servata sunt: *Φιλοδήμου περὶ κακιῶν* I (Herc. voll. Oxon. I (1824) et Coll. Pr. III (1827)) editum a Sauppio (Lips. 1859) et Ussingio (Hauniae 1868) v. Scott, p. 73 — fragmenta exstant voluminis Z, *ὅ ἐστι περὶ κολακείας* (C. A. I. 74—83) v. Spengel, Philol. Suppl. II, p. 497 et 525. accedunt fragmenta incertorum librorum. v. Scott, p. 69. cf. etiam Catalogo generale dei Papiri Ercolanesi redatto dal Dr. Emidio Martini p. 104 in Comparetti e De Petra, La villa Ercolanese dei Pisoni.

2) v. Scott, introduction p. 5.

pretium non putaret. Ceterae autem columnae inter se respondent hunc in modum:

Neap. col. VII—X = Ox. col. IX—XII.
Neap. col. XI—XIV = Ox. col. V—VIII.
Neap. col. XV—XVIII = Ox. col. I—IV.
Neap. col. XIX—XXVIII = Ox. col. XIII—XXII.

Primam autem textus restitutionem atque interpretationem editores Neapolitani (Franciscus Javaronius et Carolus Maria Rosinius) exemplo chalcotypo addiderunt. Qui viri cum lingua Graeca non satis eruditi audacius quam rectius coniecturis lacunas explerent, nisi quod lacunarum spatii et litterarum traditarum diligenter rationem habebant, non multa laudabiliter gesserunt.

Neque igitur mirandum, quod aliquanto dilucidior textus evasit atque concinnior, cum anno 1830 Carolus Goettlingius una cum Aristotelis et Anonymi Oeconomicis in lucem ederet hunc Philodemi librum.[1]) Sed ne hic quidem eam quam debebat opusculo praestitit operam. Nam in supplendis vocibus cum plures plerumque poneret litteras, quam per lacunas liceret, atque etiam in interpretandis sententiis tantum gravissima Neapolitanorum vitia correxisse satis haberet, quae omnino aut corrigendo aut interpretando effecit, non magni sunt pretii: immo permultos ipse novos commisit errores.[2]) Quorum nonnulla emendare

1) *Ἀριστοτέλους οἰκονομικός. Ἀνωνύμου οἰκονομικά. Φιλοδήμου περὶ κακιῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων ἀρετῶν Θ* coniuncta edidit et adnotationem adiecit Carolus Goettlingius, Jenae 1830.

2) Huius editionis severam censuram egit L. Spengelius in ephemeride cui inscribitur „Münchener gelehrte Anzeigen VIII", 1838, p. 1003 sq.

studuit G. F. Schoemannus in commentatione, quam inscripsit: Observationes in Theophrasti oeconomicum et Philodemi lib. IX. de virtutibus et vitiis. Gryphisw. 1839 (opusc. III, p. 206 sq.) Sed vir doctissimus cum apographorum loco Goettlingii uteretur editione, ut in interpretandis locis quibusdam difficilioribus summi ingenii egregiaeque doctrinae edidit specimen, ita textum plerumque corrigendum reliquit Spengelio, qui eodem anno recensuit Schoemanni commentationem [1]) et pro insigni linguae Graecae peritia nonnullos locos luculenter emendavit.

Denuo anno 1857 totum huius libelli textum una cum Theophrasti characteribus edidit J. A. Hartungius.[2]) Inspicias velim hanc editionem: statim animadvertes intellegendi et emendandi studium sane laudabile, sed eiusdem in lacunis supplendis fere inauditam audaciam atque socordiam. Atque plus etiam eo vir doctus videtur peccavisse, quod non raro vim afferendo litteris traditis textum conabatur reddere perspicuum. Accedit, quod etiam Hartungius apographum O adhibere supersedit. Quid, quod fugerunt eum, quae Spengelius emendaverat? Ita factum est, ut non raro peiora redderet ea, quae priores correctores praestiterant. Vernaculam autem profecto interpretationem, quam addidit, silentio praeterire praestat.

Tam misera igitur manebat libelli condicio, ut quicumque legeret, passim incideret in sententias aut

---

1) Münchener gelehrte Anzeigen IX, 1839, p. 505 sq.

2) Philodems Abhandlungen über die Haushaltung und über den Hochmut und Theophrasts Haushaltung und Charakterbilder, griechisch und deutsch, mit kritischen und erklärenden Anmerkungen von J. A. Hartung. Leipzig 1857.

lacunis gravibus interceptas aut obscuratas falsis supplementis. Tandem huic miseriae succurrere studuit Henricus Perronius in dissertatione, cui titulum praeposuit: „Textkritische Bemerkungen zu Philodems Oeconomicus. Zürich 1895". — Nec negaverit quispiam virum praematura morte abreptum pro virili parte de libello meruisse. Quanti enim interesset ad textum restituendum apographon O postquam iam Spengelius paucis illustravit exemplis, Perronius primus omnium utroque apographo accurate comparato in secundo praesertim dissertationis capite, cui inscripsit: „Stellen, die mit Hülfe von O berichtigt werden können", eam quam par est apographo O vindicavit auctoritatem et locos complures primo obtutu recte emendavit. Etiam in altera opusculi parte, cui titulus est: „Stellen, deren Ergänzung sich mit Hülfe der in N gegebenen Buchstaben und Raumverhältnisse unter genauerer Berücksichtigung des Gedankenzusammenhangs berichtigen läßt", saepius minores lacunas feliciter explevit. Ubi vero maiores hiant lacunae, et in verbis inserendis audacius videtur versatus esse neque intellexisse verum sententiarum contextum neque satis respexisse Philodemi dicendi consuetudinem. Nec non eo peccavit, quod nonnullis locis admisit hiatum, quem dedita opera Philodemum evitasse nunc inter omnes constat.[1])

Restat iam, ut quomodo ipse in edendo libello priorum editionum rationem habuerim paucis indicem.

---

1) Cf. W. Crönert, Die Überlieferung des index Academicorum in Hermae tomo XXXVIII, p. 389 — in referendis Xenophontis sententiis Philodemus plerumque hiatus vitandi causa verba diligenter transposuit (cf. col. II).

Nam in apparatu cum brevitas quam maxime appetenda esset, virorum doctorum coniecturas ibi tantum commemoravi, ubi aut ad textum restituendum aut ad sensum illustrandum alicuius momenti viderentur esse. E. g. coniecturas propter neglectas veterum librariorum scribendi leges improbandas omnes omisi. Praeterea cum textus scateret editorum erroribus, in disiungendis sententiis plurima corrigenda erant, quae in apparatu raro tantum indicare licebat. Denique quod attinet ad explicandum libri argumentum, variarum sententiarum tam rudis est moles, ut qui fusius eas enarrare velit atque refutare, novum possit conscribere librum. Itaque de paucis locis, qui dubii videri possent, in cap. IV accuratius disserui: cetera vero iam per se plana fore confido.

II.

De papyro et apographis.

Papyrus quo anno et a quo viro evoluta sit, in Inventario papyrorum Neapolitano non relatum est.[1]) Hoc tamen pro certo potest affirmari designatam esse papyrum ante fugam regiae Borbonicae (1806—1809), qua κειμήλια illa Herculanensia in Siciliam deportata sunt. Cum enim Hayterus, qui inde ab anno 1802 papyris evolvendis praefuit, anno 1809 in Britanniam reverteretur, etiam huius papyri apographum eum secum tulisse constat.[2]) Nec minus certum est apographum Neapolitanum confectum esse, priusquam

Paypri historia.

1) v. quoque Martini l. l. p. 134.

2) Exemplum ab Hayteri manu scriptum et emendatum adhuc servatur in Bibliotheca Bodleiana; v. Scott, introduction p. 5.

Hayterus papyrum designandam curaret, cum N plerumque pleniorem textum exhibeat[1]) et desint in O tegimina illa et statumina (*sovrapposti* et *sottoposti*), quae Neapolitani in margine designationis diligenter descripserunt et semper fere recte textui inseruerunt. Ipsa autem fuga papyrum non graviter afflictam esse satis verisimile est. Servatur enim in papyrorum officina etiam altera designatio a Carolo Orazj[2]) facta apographi Oxoniensis non ita dissimilis. Hodie autem papyri margines superiores atque inferiores paulo plus detritae sunt et litterae nonnullae prorsus evanuerunt. Praesertim sex primae columnae iam initio misere foedatae nunc in partibus inferioribus plane derasae sunt.

Papyri descriptio. Voluminis quantum hodie restat longitudo, si singulas partes coniunctas cogites, est duorum fere metrorum et viginti centesimarum, latitudo viginti centesimarum. Servatur autem divisum in octo tabulas (*cornici*) vitro inclusas, quarum prima continet huius editionis fr. I et II et coll. I, II, secunda fr. A, fr. B_1, coll. III—VI, fr. B_2, tertia coll. VII—X, quarta XI—XIV, quinta XV—XVIII, sexta XIX—XXII, septima XXIII—XXVI, octava XXVII, XXVIII et titulum.[3]) Papyri plagulae tam bene conglutinatae sunt[4]), ut singulas fissuras certe indicare non possim:

---

1) In ceteris papyris Herculanensibus, quae adhuc in lucem prodierunt, res secus se habere solet. cf. ex gr. Philod. rhet. ed. Sudhaus, I, praef. p. X, Academicorum philosophorum index Herculanensis ed Mekler, praef. p. V, Polystratus ed. Wilke, praef. p. VI.

2) De hoc vide Croenertum in Hermae tomo XXXVIII, p. 370.

3) In ipsis tabulis fragmenta adhuc inedita numeris non signata sunt.

4) Similiter res se habet in pap. 208 secundum Croenertum; v. Kolotes und Menedemus (Wesselys Studien VI) p. 162.

quas quidem cognoscere mihi viderer, inter se distabant septenis fere centesimis. Ceterorum autem metrorum rationes hae sunt: spatium inter binas fissuras evolutione factas minuitur a centesimis 5 ad 1, 1. In columna nona longum est 3,3 centesimas. Spatia autem litteris repleta altitudine sunt 18, latitudine 5,5—6 centesimarum. Versuum numerus in singulis columnis exaratorum inter 45 et 49 variat, ipsi versus 18—25 litteras continent.

Suo iure Croenertus hoc volumen, quod ab eodem librario atque papyrus numero 1008 (*περὶ κακιῶν I*) scriptum est[1]), papyrorum ordini melioris notae adsignavit.[2]) Scriptura librarii nusquam compendiaria est. Litterae numquam inter se coniunctae omni ornamento carent[3]) et tam perspicuo et aequabili charactere exaratae sunt, ut quasi typis expressae videantur.[4]) **Scriptura.**

De ortographia pauca tantum dicenda sunt, cum libellus a gravioribus vitiis immunis sit. Librarius probe et diligenter archetypi formas tradidisse videtur. E. g. ubi suam consuetudinem secutus pro *ι* longa *ει* scripserat, postea *ε* puncto supraposito delevit (v. *πολεἰτικήν* VIII, 3, *τεχνεῖται* XVII, 31 cf. *τεχνίτης* XVII, 2).[5]) Exceptum est solum *καχομειλίαν* IV, 8, sed huius vocis in N integre servatae cum hodie **Orthographia.**

1) v. Croenert, Memoria Graeca Herculanensis, p. 11.
2) v. Croenert, l. c. p. 8.
3) cf. tabulas in fine libelli additas.
4) Neque igitur magnopere mirandum, quod in Museo Nazionali femina quaedam spectandi studiosa cum ad tergum meum adstitisset et aliquamdiu attente papyrum inspexisset, plena admiratione subito exclamavit: „Ergo etiam typis usi sunt ista aetate!"
5) Non recte Croenert, l. l. p. 27: *πολειτικήν*, *τεχνεῖται*.

tantum restent litterae *καχο......ν*, etiam hic *ε* deletum fuisse verisimillimum est. Ceteras autem scribendi proprietates hic enumerare supersedeo, cum in verborum indice omnia diligenter enotaverim. De iis autem, quae in indicem referri non poterant, ut de syllabis in fine versuum disiungendis, de iota muto adscripto aut omisso ceterisque huiusmodi quaestionibus ad Croenerti librum, cui inscribitur „Memoria Graeca Herculanensis“, ubi eorum qui Volumina Herculanensia scripserunt consuetudines diligentissime compositae sunt, te delegatum esse volo.

Interpunctio. Ut mos est huius aetatis, librarius interpunctionem paragrapho subter lineam in sinistra columnae parte posito indicavit. Contra spatium numquam fere vacuum reliquit, nisi quod saepius sub finem enuntiati supra lineam punctum adiecit, quod in editione stellula (*) significavi. Paragraphi autem *διπλῆς* similis tria exstant exempla: XVIII, 7, XXI, 35, XXIV, 19. Praeterea sub finem et recensionis (XII, 2) et totius libelli in sinistro margine coronidem appinxit. Denique commemorandum est ad sinistram nonnullorum versuum (fr. 2, col. V, 5, col. XIII, 7) notam huius formae / adscriptam esse[1]), qua quid significatum sit, adhuc mihi non certe constat.

Corrigendi genera. Librarius si unam litteram perperam scripsit, emendationem supra lineam adiecit, nisi quod col. VII, 3 A in Є et col. XV, 9 K in X correxit.[2]) Complures

1) Etiam in Philodemi *περὶ ὀργῆς* libro eiusmodi lineolas inveniri mecum communicavit Carolus Wilke amicus. punctum in sinistro margine additum in pap. 1032 commemorat Croenert, Kolotes und Menedemus, p. 169[35].

2) Croenert *οὐκ εὑρεθησομένων* se legisse confirmat M. H. p. 146. Sed cum aperte scriptum sit: Ӿ, equidem non possum assentiri viro harum rerum peritissimo, praesertim cum nullum aliud huius psiloseos exemplum in V. H. exstare ipse testetur.

autem litteras falso scriptas puncto supraposito delevit. Memorabilis exstat locus in col. XI, 32, ubi postquam scripsit: *πρότερον τῶν οἰκετῶν ἐγείρεσθαι, καθεύδειν δ' ὕστερον*, secundum Theophrasti textum ante *καθεύδειν* supra lineam addidit *καί*, littera *δ*, ut mihi quidem videbatur, non expuncta.

Denique de fide apographorum ut pauca addam, N eo tempore confectum esse, quo papyrus integrior esset, iam supra p. 9 sq. commemoravi. Delineator autem sane quam sollerter et diligenter munere suo functus est. Etiam tegimina illa atque statumina, quae in margine paginarum designavit, excepto uno tantum fragmento (col. XII v. 36—39) recte inseruit. Neque tamen fieri poterat, ut praesertim in laciniis misere contritis et derasis omnia litterarum vestigia recte dignosceret. Itaque quae paulo audacius viderentur scripta esse, ipsi viri docti Neapolitani aere incidi vetuerunt. Verum semel etiam illud accidit, quod in rhetoricorum voluminum fragmentis Sudhausius compluribus exemplis probavit[1]), ut corrector emendandi studio abreptus quae sensu postulari viderentur interpolare non vereretur. Nam col. IX, 32, 33 cum O praebeat: ΜΕΝ|. . . . . Ν et hodie in papyro legatur ΜΕΝ|Ι. . . . Ν, corrector Neapolitanus secundum fragmentum in margine designatum, quod litteras ΑΙΤΕΙ
ΑCC\ continebat, ΜΕΝ|ΤΑΤΤΕΙΝ reposuit, quod hodie in editione Neapolitana legitur, cum supplendum sit: ΜΕΝ|ΤΟΙΤΗΝ. Apographa.

At mihi cum designationes perlustrarem, saepius contigit, ut ea, quae coniectando antea assecutus eram,

1) Philodemi volumina rhetorica ed. Sudhaus II, praef. p. IV sq.

probarentur litterarum vestigiis ibi denotatis, omissis in ipsa editione. Itaque ex maioribus fragmentis in margine designatis quae aliquid novi viderentur praebere, ea in tabula libello adiecta depinxi, ceteris autem locis quaecumque plura inveni, in apparatu adnotavi. —

Contra apogr. O ab homine linguae Graecae inscio confectum neque correctum esse a viris doctis demonstrant litterae falsae legenti hic atque illic obviae. Locis autem difficilioribus dignoscendis delineator non tanta diligentia studuit quanta collega Neapolitanus. Nec raro ubi maiores hiant lacunae, perditarum litterarum spatium in N accuratius indicatum est quam in O. Ecce duo exempla, quibus apte illustrari crediderim hanc apographorum discrepantiam:

(cf. tab. I.)

N. X. 28 sq.	O. XII. 28 sq.
Α. . . ΝΟΜΙϹΘ . ΗΚΑΙ . Ν̄ . .	. . . . ΝΟΜΙϹΕ . Η . ΚΑ . . Ν . . .
Τ . . . . ΡΑΔ . . . ΕΙΝΑΙΤ . ΥϹΥ .	. . . . . ΡΑΔ . . . ϹΙΝΑΙΠ . . . . .
ΗΘω . . ΙΚΟ . . . . Ο	. . . . . ΙΚΟ . . . .
ΡΕΥϹΜΕΝ . ΥΠ . . . . . . ΡΗΜ . . .	. . . . \ΕΝΟ . . . .
. . . . ‾ΕΚ . ⊣ΤΙ . . . . ΑΙΤΟΦ .	. . . . . ΕΚ . . . .
Λ . . . . ΑΙ . . . . . ΛΗΤΙΚ . .	. . . .
ΚΑΙΤ . . . . ΙΠΑΡ .	ΚΑΙΤ . . . .
ΠΟΛΛ . . ΝΟΟΥ . . . . ΚΑΤΑΔ . .	ΠΟΛΑ . . . .
ΟΤΑΠ . . . ΤΑΤΕ . . . . ΟΛΑ . . ΙΝ	ΟΤΑΠ . . . .
ΑΥΤΟΛ . . ΘωϹ . . . ΕΧΟΝΤ . Ϲ	ΑΥΤΟΛ . . . . ΡΧΟΝΤΟ .
. . . . . . \ΕΝΟΥΔΕΚΑΤΑΤΗΝ	. . . . ʹΔΕΚΑΤΑΤΗ .

N. XIV. 22 sq.	O. VIII. 22 sq.
ΛΙΓωΝΖωΗCΟΠΟΛΛΟΥΔЄͰ	Λ.ΓωͰ.......ΛΛΟΥΔЄΙ
CЄ....ΙCΤΑΝЄ...ωΓΑΡΜΗ	................ΑΡΜΙ
Δ..........ΠΑ.ΑΠΟΛΛΥΜЄ	.............ΑΠΟΛΛΥΜЄ
Ν..ΜΗΔЄΔΙΑΤΗΝΑΚΡΑΤΟΝ	...ΝЄΙΜ[1]......ΙΝΑΚΡ.ΤΟΝ
C...ΔΗΝΠЄΡΙ¯ΟΠΛЄΟΝΚΑΙ	............Ο.ΛЄΟ....
ΤΟ.....ΟΝΥΦΑΥ.CΥΖΗΤЄΙ	...........ΑΥ..ΙΖΗΤЄ.
........ΝЄΡ..ΙCΘΑΙΤΟΥΤ..	...............ΤΟΥ...
....ωCΟΙΚΟ..ΜЄ.CΘΑΙΝΟ	.....C........CΘΑΙΝΟ
ΜΙΖωΤΟΝΠΛΟΥ.ƆΝC.ΑΡΚΑΤΑ	ΜΙΖ.ΤΟΝ....ΙΝ..ΑΡΚΑΤΑ

Attamen magnopere erraverunt libelli editores, cum apographum O omnino neglegendum esse ducerent. Neque enim desunt loci, quibus O unam vel complures litteras praebeat, quae desiderantur in N. Et hae ipsae litterae quanti momenti sint ad investigandam veram lectionem, quicumque haec studia attigerit non ignorabit. Quae cum ita sint, in comparanda editione praecipue N secutus quae O exhibet aut plura aut discrepantia ibi tantum commemoravi, ubi ad textum restituendum aliquid viderentur valere. Contra quae nova in ipsa papyro legi, omnia semper in apparatu notavi. —

---

1) Litterae ͰЄΙΜ, quae emergunt in magna illa lacuna quam praebet O, suprapositae sunt atque etiam hodie in papyro servantur. Editores autem Neapolitani cum fragmentum, quod in col. XIII suprapositum erat, hoc loco insererent, litteras ΝЄΙΜ describere omiserunt.

III.

De voluminis ambitu et dispositione.

De ordine fragmentorum.

De ambitu voluminis. (Stichometria.)

Volumen trunco est capite. Quantum autem reliquum sit a iusto voluminis ambitu si quaerimus, summi momenti est stichometriae exemplum adhuc quod sciam in voluminibus Herculanensibus prorsus singulare[1]), cuius vestigia in sinistro nonnullarum paginarum margine etiam hodie in papyro emergunt.[2]) Quae inveni, haec sunt:

$\bar{\Pi}$ (*'sovrapposto'*) legitur col. IV, 38, olim exstabat in margine col. VI, 38.

Υ legitur in margine col. X, 23.[3])

Χ legitur in margine col. XVIII, 16.

Ψ legitur in margine col. XXII, 2.

$\bar{\omega}$ legitur in margine col. XXV, 42.

Singulae autem litterae secundum ordinem alphabeti margini adscriptae centenorum fere octogenorum versuum[4]) (i. e. quaternarum fere paginarum) spatio inter se distant.

---

1) Cf. tamen W. Croenert (Wochenschrift für klassische Philologie, Berlin 1906, Nr. 23, col. 595), qui stichometriam ducenorum versuum in papyro quadam Herculanensi inveniri confirmat. Stichometriam punctis indicatam commemorat Croenert, Archiv für Papyrusforschung II, p. 359 [2]. De litteris ad capita indicanda in margine sinistro scriptis v. Croenert, Kolotes und Menedemus, p. 50.

2) In apographis tantum littera ψ descripta est. Littera $\bar{\omega}$ hodie in papyro deleta legitur tantum in dis. 1.

3) Littera φ, quam in margine col. XIV olim exstitisse necesse est, hodie deleta est.

4) $\psi - \bar{\omega} = 181$ versus.
$\chi - \psi = 176$ versus.
$\upsilon - \varphi - \psi = 362$ versus.

Iam cum librarium a littera Α numerandi initium cepisse consentaneum sit et littera $\bar{\omega}$ in col. XXV fine legatur, totius voluminis ambitum nonaginta fere et octo columnarum[1]), i. e. 4500 fere versuum fuisse efficitur.

Sed plura hinc possumus elicere. Nam cum in emetiendo voluminum ambitu heroici versus mensura triginta sex fere litteras continentis veteres usos esse constet[2]), huius autem voluminis versus vicenos singulos tantum litteras complectantur, his centum octoginta versibus respondere centum versus epicos facile suspicaris.[3]) Et rem ita se habere apparet ex conspectu quem infra addidi.[4]) Manibus igitur tenemus paulo tantum plus quam quartam partem apographi ex archetypo descripti, qui duo fere milia et quingentos versus amplectebatur.[5])

---

1) Cf. Croenert in Hermae tom. XXVIII, p. 402: Die Rollen, soweit sich vorläufig ihr genauer Umfang feststellen läßt, sind niemals unter 100 Kolumnen stark.

2) Cf. Birt, das antike Buchwesen, cap. IV.

3) Exempla huius centenorum versuum epicorum stichometriae ex codicibus satis nota sunt. Cf. e. g. Martin Schanz Hermae t. XVI, p. 309 sq., H. Diels, Hermae t. XVII, p. 377 sq., W. Christ, Abh. d. I. Cl. d. K. Ak. d. Wiss. XVI. Bd. III. Abt., Fuhr, Mus. Rhen. t. XXXVII, p. 468 sq., Burger, Hermae t. XXVI, p. 463 sq. — Etiam in papyro Aegyptiaca primi a. Chr n. saeculi similis stichometriae vestigium invenitur. v. Blass, Archiv f. Papyrusf. 1906, p. 480. — Sed de hac re propediem accuratius me agere posse spero. —

4) $\psi - \omega = 3797$ litterae $= 100 \times 37{,}97$.
$\chi - \psi = 3664$ litterae $= 100 \times 36{,}64$ litterae $= 1540$ syllabae.
$\upsilon - \varphi - \chi = 7618$ litterae $= 200 \times 38{,}09$.

5) Papyrus versuum numero iam in margine textus adnotato etsi subscriptione caret, tamen hoc ipso exemplo demonstrari videtur, id quod iam Birtius l. l. p. 189 et 213 suspicatus est, subscriptionibus in VH. sub titulo additis indi-

De dispositione argumenti

Columnae autem perditae quid continuerint priusquam inquiramus, eas quae ad nos pervenerunt accuratius examinemus necesse est. Servantur igitur in apographo N viginti octo columnae, quarum sex primae foede dilaceratae atque decurtatae non admittunt integram textus restitutionem, reliquae vero ita possunt suppleri, ut exceptis paucis versibus plenus textus decurrat usque ad finem. Accedunt quattuor fragmenta non iam publicata, de quibus infra p. 21 et 23 accuratius exponam.

Totum autem argumentum in singulas columnas sic dispositum est, ut agant:

I. col. I — col. VII, 37: de Xenophontis oeconomico.
II. col. VII, 37 — col. XII, 2: de Theophrasti oeconomico.
III. col. XII, 2 — col. XXVIII, 10: de propriis scholae praeceptis.

At erraverunt libelli editores, qui primas septem columnas eo quo in tabulis exstant et a Neapolitanis descripta sunt ordine re vera in papyro exstitisse rati operam collocarent in explicando horum fragmentorum contextu. Atque ne Perronius quidem etsi alium statuit esse fragmentorum ordinem[1]), tamen cum editores secutus prorsus neglegeret eas columnarum partes, in quibus rara tantum atque dispersa emergunt ver-

---

catos esse versuum archetyporum numeros, non ipsorum exemplarium. contrariam sententiam argumentis non additis protulit Croenert in Hermae tomo XXXVIII, p. 357[1].

1) l. l. p. 37: Die natürliche Reihenfolge ist also:
col. I Xen. I, 2, Kritik der Definition.
col. IV Xen. I, 18—23, Vorbedingungen.
col. V Xen. II, 2, 3, Notwendigkeit der Ökonomie.
col. II Xen. III, 10—15. Bedeutung der Frau.
col. III Bedeutung der Frau und Vorgreifen auf Ischomachus.
col. VI Rückkehr zu Xen. III, 15.

borum frustula, verum poterat invenire. Attamen haec ipsa frustula haud exigui sunt pretii. Neque enim parvi faciendum credo quod in columnae tertiae fine ex paucis verborum ruinis elici poterant 18 versus verbotenus fere translati ex Xen. oec. III, 4 et 5. Atque etiam in ceteris columnis etsi verborum contextus non potest restitui, quos tamen auctor spectaverit Xenophontis locos, ex certis cognoscitur verborum vestigiis. Quae ubi diligenter perscrutatus eris, concludas necesse est eorum, quae de Xenophontis oeconomico disputata erant, exiguam tantum ad nos pervenisse partem. Accuratissime enim singula Xenophontis praecepta suo more Philodemum pertractasse complures demonstrant loci ex oeconomico verbotenus fere repetiti (cf. col. II, 22 sq., col. III, 32 sq., col. IV, 5 sq.). Qua in re ipsum Xenophontis disputandi ordinem eum secutum esse probatur cum disceptandi ratione in aliis scriptis usurpata[1]) tum recensione libelli Theophrastei, quae inde a col. VII integra nobis servata est. Iam inspicias quaeso singulorum fragmentorum argumenta. Recensentur igitur:

col. I	oec. I, 2—4.
col. II	oec. III, 10—15.
col. III a	oec. I, 14 (?).
col. III b	oec. III, 4—6.
col. IV	oec. I, 16—II, 4.
col. V	oec. II, 1—4, tangitur oec. VII.
col. VI	tangitur cap. VII, redit ad oec. II.
col. VII	oec. XII, 3 sq.

1) Cf. Phil. Rhet. I, p. 245, 14 sq.; II 209, 30 sq., suppl. p. 39, 5 sq.

His obiter tantum perlustratis statim elucet columnas in editione Neapolitana falso ordine propositas et col. IIIb et col. II inserendas esse post col. VI. Sed ultra progredi licet. Neque enim mediocriter miramur inferiorem columnae tertiae partem (IIIb) spectare ad oec. III, 4—5, cum superior versetur in recensendo cap. I. Iam si consuluerimus ipsam papyrum, illa versuum initia in N designata, ex quibus col. IIIb restituimus, hodie deesse videmus. Itaque similiter atque in Academicorum indice[1]) etiam in hac papyro accidit, ut columnae alicuius pars superior cum alterius inferiore conglutinaretur.

Accedunt alia. Col. XXV, 31 Philodemus supra se profitetur demonstrasse quam sit absurdum aequas portiones distribuere in singulos menses vel etiam in totum annum. Respicit sine dubio ea, quae animadverterat in Xen. oec. IX, 8: *χωρὶς δὲ καὶ τὰ κατὰ μῆνα δαπανώμενα ἀφείλομεν, δίχα δὲ καὶ τὰ εἰς ἐνιαυτὸν ἀπολελογισμένα κατέθεμεν* (cf. oec. VII, 36). Sed frustra quaesiveris Philodemi iudicium in iis quae servatae sunt columnis. — Col. X, 18 sq. haec leguntur: *τὸ δ' ἐξομηρεύειν ταῖς τεκνοποι[ί]α[ις ε]ἰρηκέναι κοινῶς χεῖρο[ν ε]ἶναι δοκεῖ τοῦ παρὰ Ξενο[φῶ]ντι ⟦κελεύειν⟧ τρέφειν [ἐ]κ τῶν ἀγαθῶ[ν], οὐκ ἐκ τῶν πονηρῶν κελεύοντι.*

Quae cum pertineant ad Xen. oec. IX, 5 (v. ann. ad versum), Gadarenus etiam hunc oeconomici locum in perdita libelli parte si non recensuisse, at tamen tetigisse videtur. —

1) Cf. Mekleri edit. praef. p. XXVI.

Denique duas primas papyri tabulas in Museo Neapolitano adservatas si inspexerimus, haec invenimus:

De novis fragmentis. (fr. I et II.)

Tabula I.

Quattuor frustula non cohaerentia:

I	II		III	IV
fr. I ined.	versuum fines fr. I	versuum initia fr. II ined.	col. I	col. II

Praeterea in sinistro columnae primae margine exstant antecedentis alicuius columnae versuum fines, quos, cum exigui pretii videantur esse, infra describam.[1])

Tabula II.[2])

Tria frustula non cohaerentia:

I	II	III
fr. A ined. + fr. B_1	col. III—VI	fr. B_2 ined.

Accedunt igitur quattuor fragmenta adhuc non publicata, quorum quae primo et secundo loco numerantur (fr. I, II) cum pertineant ad Xen. oec. I, 4—8, post col. I inserenda esse apparet. — Contra quae in tab. II servantur fragmenta a ceteris prorsus seiungenda sunt. Sed de his postea. —

Iam quae ex his lucrati sumus si paucis comprehendimus, haec pro certo licet affirmare:

---

1) Initio tres fere versus desunt. sequuntur _Ε | ΙCΘΑΙ | ƆΝΟΥ | ΠΑΡΑ | \ΒΟΝΟΥ | ΛΗΤΙΚΟΥ | ϹΙΜΕΝΟΝ | ΊΔϹ Ι,ΛΗΝ | CΧΕΔΟΝ | CΜΕΤΗ·| ΝΕCΤΙΝ | ,ΑΡΑ | ΟΙΑΥ | \ΟCΕΙC | \ΥΤΕ | ΙϽΙΚΟ | \ΟΥΝΥΝ | \ΑΧΙΗ | Φω | ΤΑ cetera frustula omitto.

2) v. tab. II in fine libelli additam.

I. in evolvenda papyro exceptis paucis fragmentis (fr. I, II, col. I—VI) tota quae pertinebat ad Xenophontis oeconomicum disputatio periit.

II. quae remanserunt fragmenta in tabulis falso ordine proposita et semel temere conglutinata sunt.

De erditis olumnis.

Omnino autem ex recensione libelli Xenophontis quot desiderentur paginae suspicari tantum licet. Tria enim prima oeconomici capita cum accuratissime videatur percensuisse, de cap. IV—VI, quae maximam partem versantur in laudanda agricultura et enarrandis Cyri minoris studiis rerum rusticarum, pauca tantum delibavisse putandus est. Nam in perstringendo libello postquam pervenit ad cap. XIV, cetera silentio transit septem capita, cum satis habeat dicere:

(VII, 26 sq.): *ἀλλὰ γὰρ [ο]ὐδὲν ἔτι δεῖ προσδιατρίβειν [τ]οῖς Ξεν[ο]φῶντος οἰκονο[μι]κοῖς, τῶν ἐφεξῆς γεωργι[κὴν] τέχνην περιεχόντων, [ἣν] ἀπ' ἰδίας ἐμπειρίας, οὐκ ἀπὸ [φι]λοσ[ο]φίας γίνεσθαι συμβαί[νε]ι· πρ[οσ]έτι δ' οὔτ' ἀναγ[κ]αία γι[νώ]σκ[ε]σθαι τοῖς φιλοσόφοις [πέφυκεν] οὔτ' οἰκεῖα τὰ κατ' αὐ[τὴν ἔργα] συντελεῖσθαι δι' αὐ[τῶν].* —

Maxima autem lacuna post col. VI statuenda est, quae quot complectatur paginas potest indagari. Nam in margine col. VI, 38 cum olim scriptum esset π̄ et littera Υ adscripta sit col. X, 23, inter has duas litteras quindecim apparet intercedere paginas. Iam cum col. VII, VIII, IX servatae sint, inter col. VI et col. VII duodecim paginae olim exstabant, quarum duo tantum fragmenta (col. IIIb et col. II) ad nos pervenerunt.

Restat, ut fragmentorum ordo qualis videatur fuisse brevi illustretur conspectu:

Perditum est recensionis initium.
Col. I. Xen. oec. I, 2—4.
Fr. I. Xen. oec. I, 4.
Fr. II. Xen. oec. I, 8.
Col. IIIa. Xen. oec. I, 14.
Col. IV. Xen. oec. I, 16—23; II, 1—4.
Col. V. Xen. oec. II, 1—4 (tangitur oec. VII).
Col. VI. (tangitur oec. VII) redit ad oec. II.
Col. IIIb. Xen. oec. III, 4—6.
(una tantum videtur desiderari columna)
Col II. Xen. oec. III, 10—15. transit ad cap. IV.
(desunt octo vel novem paginae).
Col. VII. Xen. oec. XII, 5—XIV.

Tota igitur recensio viginti fere paginas complebat. Cum autem totum volumen 98 fere paginas complecteretur (v. p. 17), hanc recensionem antecessisse necesse est sexaginta fere paginas in evolvenda papyro perditas.

De perdita parte voluminis. (col. A et col. B.)

Quae quid continuerint[1]), necopinato indicatur duobus illis fragmentis ineditis, quae in tab. II alterum in sinistro margine, alterum in dextro servata sunt. Quorum fr. III in parte superiore tegimine obtectum duarum columnarum latera, alterius sinistrum (col. A), alterius dextrum (fr. B_2) exhibet. Fr. IV autem cum eidem columnae tribuendum sit atque fr. B_2, in editione littera B_1 signatum est.

---

1) Ex viris doctis, qui textum tractaverunt, solus Spengelius (Comm. Ac. Mon. 1838, p. 1008) non exiguam partem libelli deletam esse suspicatus est. Sed erravit, cum haec addidit: „Was aber unserem Epicureer Zweck und Bedeutung der Oeconomie war, hatte er in den früheren, nicht erhaltenen Columnen auseinander gesetzt", cum inde a col. XII de his quaestionibus accuratius disputetur.

Utinam plura nobis servata essent ex hoc genere fragmenta! Nam quamvis mutila sint, tamen ita possunt suppleri, ut fere verbo tenus referant libelli Theophrastei sententias illas, quas Philodemus recensuit col. X, 28 sq. et col. XI, 30 sq. Cum autem in Col. A media tantum versuum pars servata sit, omnes lacunas accurate emetiri non possumus. Tamen plus quam semel librorum nostrorum memoriam corrigi si apparatum inspexeris facile cognosces. Neque vero desunt loci, quibus Philodemi textus a nostro magnopere videatur abhorruisse (col. A, 2—5 et 19—21). Verum tamen Philodemi codicem omnibus, qui tempus tulerint, praestantiorem fuisse iam nemo negabit.[1])

Praeterea autem haec duo fragmenta testimonio sunt perditam libelli partem complexam esse totum Theophrasti oeconomicum. Sed ex sexaginta paginis perditis hic Theophrasti libellus octo tantum fere paginas complebat. Iam si reputaverimus adversariorum duo tantum Philodemum recensuisse scripta, Xenophontis primum, alterum Theophrasti[2]), auctorem etiam ex Xenophontis oeconomico illa capita, quae in altera voluminis parte ad trutinam vocavit, initio libelli proposuisse manifestum esse crediderim. Continebant autem 45—50 paginas. —

Totum igitur de oeconomia tractatum in tres partes Philodemus distribuit, quarum

---

1) Quod recte iam perspexit Susemihlius, Aristotelis quae ferunter oeconomica, Lips. 1887, praef. p. XXVI.

2) In col. VII, 37 sq. absoluta Xenophontis libelli recensione auctor pergit his verbis: *Δ]ῆλον δή, διότι καὶ πρὸς [τὰ] π[λεῖ]στα τῶν Θεοφράστου [διειλέ]γμεθα ταῖς δυνάμε[σιν] ἐκεῖθεν κεκεφαλαι[ω]μέ[να, μ]ᾶλλον δὲ καὶ τὰ τῶν ἄλ[λων]* et col. XXVII, 13 sq.: *ε]ἰ δέ τινα καὶ τῶν παρὰ Ξεν[ο]φῶντι καὶ Θεοφράστωι συν[ε]χωροῦμεν οὐκ ἀδόκιμα κ[αὶ] φιλοσόφοις εἶναι κτλ.*

prima proponeret adversariorum, quos dicit *τοὺς σατραπικωτέρους τῶν φιλοσόφων* (col. XXVII, 31), sententias, refelleret secunda, tertia denique praecipue Metrodori vestigia secutus (v. p. 33) propria ederet scholae praecepta.

IV.

De adversariis a Philodemo impugnatis.[1])

In oec. I, 2 sq. Xenophon inducit Critobulum dicentem illum vulgo bonum putari oeconomicum, qui possit *εὖ οἰκεῖν τὸν ἴδιον οἶκον*. Quae definitio amplificatur iis quae sequuntur: *Ἦ καὶ τὸν ἄλλον δὲ οἶκον, ἔφη ὁ Σωκράτης, εἰ ἐπιτρέποι τις αὐτῷ, οὐκ ἂν δύναιτο, εἰ βούλοιτο, εὖ οἰκεῖν, ὥσπερ καὶ τὸν ἑαυτοῦ; ... ἔμοιγε δοκεῖ, ὦ Σώκρατες.* — Iam audiamus Philodemi censuram, quae, cum in ipso textu constituendo verum fugeret omnes[2]) qui operam ei navarent viros doctos, non poterat evenire, ut recte explicaretur. Haeret igitur ille in voce *εὖ*, quae cum multifariam possit explicari, fuisse censet Xenophontis, si quidem a vulgata definitione exordium sumpturus esset, ita eam intellegere, ut vulgo soleret intellegi. „Quodsi", col. I.

---

1) Fr. Javaronium in commentario plurima falso interpretatum esse nemo mirabitur. — Nuper libelli argumentum adumbravit Maximilianus Hodermannus in dissertatione, cui inscripsit: Quaestionum oeconomicarum specimen. Berolini 1898. Qui cum persuasum sibi habeat „locis difficilioribus et explicandis et illustrandis" Goettlingium, Schoemannum, Spengelium ita operam navasse, „ut quantum quidem fieri possit, textus egregie videatur restauratus esse," in enarrando argumento praesertim Javaronii commentarium secutus ipse non poterat facere, quin multos errores committeret.

2) Italos, Goettlingium, Spengelium, Hartungium, Perronium, qui hanc unam sententiam alius aliter constituerunt.

inquit, „illud »εὖ οἰκεῖν τὸν ἴδιον οἶκον καὶ ποιεῖν οἰκεῖσθαι τὸν ἀλλότριον« Xenophon ita volebat intellegi, ut boni esset oeconomici (v. 11) τὸ πορίζειν πολλὰ χρήματα καὶ φυλάττειν, πῶς διαμενεῖ τὰ πορισθέντα καὶ προϋπάρχοντα, et si haec ipsa notio verbis illis aut tum subiungi solebat aut solet nostra aetate, hoc iam facile condonabimus. At si intellegebat τὸ μεγαλωστὶ συμφέρον καὶ μακαρίως, nemo sane probaverit. —

Sequuntur fragmenta trium paginarum (fr. I, fr. II, col. IIIa), quorum versus nimis mutilati sunt, quam ut sententiarum conexus possit restitui. Hoc tamen ex verborum vestigiis certe possumus cognoscere, disseruisse Philodemum de Xen. oec. I, 4—15, ubi auctor docet illum bene administrare domum, qui omnibus rebus et bonis et malis ita sciat uti, ut suo ipsius inserviant commodo.

col. IV. Tum transit ad examinanda ea, quae de vitiis a recte dispensandis rebus domesticis homines multos retinentibus exposita invenit in oec. I, 16 sq. Paucis autem his absolutis — nihil enim videtur reprehendere nisi id, quod praeter dicendi consuetudinem Xenophon eos, qui vitiis laborent, servos velit esse dominorum pessimorum et gravissimorum, ignaviae, neglegentiae, luxuriae cet.[1]) — statim eum perrexisse ad recensendum secundum oeconomici caput demonstrant exiguae inferioris columnae reliquiae. Et rursus offendit in Xenophontis dicendi usu. „Qui enim“ ait „fieri potest, ut Socrates, qui quinque tantum minas possideat, se ipsum divitem esse profiteatur, Critobulum vero hominem magnis florentem opibus, appellet pauperem atque adeo mise-
col. V. randum et mendicum! Immo sic iudicare hominis est,

1) Cf. quae ipse docet de cupiditatibus finiendis col. XXIII, 36 sq.

qui falsam secutus opinionem quae singulis rebus subsit notio animo praecipere supersedeat. Iam etsi proprium fuit Socratis, quales verae essent hominum conditiones non reputare, insanit tamen, cum satis sibi dicat esse quinque minas ad satianda naturae desideria atque inanem esse bonorum abundantiam. At vero hanc non fuisse eius mentem dilucide apparet ex iis, quae in sequentibus[1]) Socrates ipse concedit Ischomacho, homini non solum peritissimo administrandae rei domesticae, sed eidem probo atque honesto.“ Quae sequuntur adeo discerpta sunt, ut, qualis fuerit Philodemi sententia et quem Xenophontis locum ante oculus habuerit, nos ignorare fateri cogamur.[2]) Tamen cum testis citetur Ischomachus, col. VI.
arte cum his coniungas quae leguntur columnae sextae initio: . . . *την ὡς οὐ[κ ἄξιον ἀνδρὸς σώ]φρονος, [οἷο]ς Ἰ[σχό]μαχος ἦν, ὃν θρ[ạ]συ[νό]μενος οὐ μόνον οἰκονομικὸν ἀλλὰ καὶ καλὸν κἀγαθὸ[ν] Ξενοφῶν εἰσῆγεν καὶ Σωκ̣[ρά]τους ἀμφοτέρω[ς] διδάσ[κα]λον.* Iam redit eo, unde digressus erat (oec. II). Disserit autem de iis, quae Socrates ipse de domo bene administranda una tantum schola Critobulum conetur edocere. Quale vero fuerit eius iudicium, in dubio relinquendum est.

In omnia autem quae a Socrate in sequentibus quasi indicantur oeconomiae praecepta diligenter eum inquisivisse documento exstant verba illa, quae in

---

1) Inde a cap. VII.

2) Javaronius confert quae dicit Socrates in cap. XI, 9 sq.: *Μέλει γάρ δή σοι, ὦ Ἰσχόμαχε, ὅπως πλουτῇς καὶ πολλὰ χρήματα ἔχων πολλὰ ἔχῃς πράγματα τούτων ἐπιμελόμενος; καὶ πάνυ γ', ἔφη ὁ Ἰσχόμαχος, μέλει μοι τούτων ὧν ἐρωτᾷς κ. τ. λ.* sed v. ann. ad col. V, 25.

columnae tertiae fine restitui potuerunt ex paucis litterarum vestigiis.

col. IIIb. Verbo tenus enim expressa sunt ea, quibus Socrates (oec. III, 4—6) demonstraturum se esse pollicetur aliorum servos, qui quasi vinculis constricti teneantur, saepissime aufugere, aliorum, qui libera utantur conditione, libenter manere et mandata exsequi sedulo, rursus alios ex agricultura divitias sibi congerere, alios in extremam incidere egestatem. Huic quae confinis olim fuit columna argumentum videtur sumpsisse ex sequentibus quinque capitis tertii paragraphis (c. III, 6—10).

col. II. Sequitur deinceps columna II, qua recensentur quae Xenophon (III, 10—15) a Socrate dicta narrat de uxore. Censet enim Gadarenus non ignorasse Critobulum aliorum uxores inservire opibus augendis, aliorum minuendis. Sed num omnino necessaria et utilis sit uxor philosopho ad parandam vitam beatam et omnisne uxor idonea sit, quae a marito de officiis suis instituatur, denique utrum omnia quae peccet uxor marito vitio sint danda necne, haec iure suo ex Socrate Critobulus poterat quaerere. At ille discipulo suo adducere vult Aspasiam, utpote quae haec omnia evidentius possit explanare. Quae vero in sequentibus ipsemet Socrates adiungit de uxore aestimanda praecepta, si non ementita, attamen plane sunt superflua, cum inde a cap. VII. Ischomachus ipse ea multo accuratius exemplis illustret.[1])

---

1) P. confert, quae in Xenophontem animadvertit Lincke, Xenophons Dialog *περὶ οἰκονομίας*, Jena 1879, pg. 57: „Wie lächerlich ist die gedankenlose Anmaßung, daß er (Socrates) unmittelbar nach seinem Geständnis über seine Unerfahrenheit in der Ökonomik seine eigene Meinung über wirtschaftliche Angelegenheiten an den Mann zu bringen sucht.“

In sequentibus novem paginae interciderunt.[1]) Ex col. VII. tota recensione restat sola columna septima, quae sic incipit: *ἄλλων ὄφελος οὐκ εἶναι [τι]θέναι μῶρον νομίζω.* Perstringuntur igitur praecepta illa, quae de instituendis villicis in duodecimo oeconomici capite eduntur ab Ischomacho: eos nempe servos, quos dominus bonos dispensatores reddere sibi proposuerit, primum beneficiis esse conciliandos. Stulti enim est hominis, ait Philodemus, contendere nisi procuratores benevolos alios utiles non esse. Quis vero beneficiis et laudibus potest educari nisi is, qui iam novit res domesticas dispensare?[2]) Porro quae dicit de imperio et educatione servorum animalium exemplis propositis longa sunt et ab agricolis curantur. Omnino autem intolerabile est, quod procuratores hac arte vult institui. Qui enim procurator ea potest perficere, quae philosophi propria sunt? Item quae praecipit Ischomachus de servis ad iustitiam atque integritatem conformandis inutilia sunt. Iam vero si autumat etiam procuratorem servos iustos reddere posse, similia dicit eis, quae a somniantibus finguntur. Sed missum faciamus Xenophontem, cetera quoniam agri colendi artem comprehendunt, quae philosophis cognitu non est necessaria.

Quae sequuntur verba in papyro lacunis misere foedata ab aliis interpretibus aliter constituta et explicata sunt. Ego ne longus sim, meam statim pro-

---

1) v. p. 23.

2) Similiter iudicat Hodermannus l. l. p. 17: Deinde qua ratione virtutem *ἐπιμελείας* pater familias alios docere debeat, auctor exponit (cap. XII, 11 sq.). Denique tantum pretii virtuti illi tribuit, ut maioris momenti esse existimet curam et diligentiam (*ἐπιμελεῖσθαι*) quam rei notitiam. cf. etiam cap. XX, 21.

ponam interpretationem: Perlustratis Xenophontis sententiis simul contra plurima Theophrasti[1]) praecepta disputavimus. Quod enim attinet ad ipsas libelli eius sententias, summatim translatae sunt ex Xenophontis oeconomico.[2]) Atque magis etiam quam Theophrasti ceterorum scripta oeconomica recensuimus, quippe qui omnes quasi cuniculos egerint in Xenophontis ut praestantissimo de oeconomia libro[3]), id quod aliquando etiam Theophrastus fecit. Itaque ea tantum remanent examinanda, quibus Theophrastus a Xenophonte dissentit. Ac primo quidem supervacanea sunt quaecumque in primo oeconomici capite auctor exposuit.[4])
col. VIII. Neque enim quidquam ad propositum pertinet, quod ille oeconomiam a politica differre pronuntiat, neque verum est politicam neutiquam, oeconomicam vero utique esse dominationem, immo est aliqua inter eas analogia. Sed ne ita quidem rei interest, si quis,

1) Quo iure librum illum, qui sub Aristotelis nomine nobis servatus est, Philodemus tribuat Theophrasto, non est, quod hic accuratius inquiratur. Inspicias velim Susemihli editionis praef. p. VI sq., qui varias virorum doctorum sententias diligenter congessit et examinavit. Ceterum ego propter scribendi genus ceteris Theophrasti scriptis inferius, elegantius tamen quam quo in commentariis utebantur, tenere nos crediderim ipsius Theophrasti doctrinam a discipulo quodam in artius redactam.

2) Cf. Sus. praef. p. V ann. Hodermann l. l. p. 26.

3) Cf. Hodermann, qui l. l. p. 50 perlustratis veterum de oeconomia sententiis sic concludit: „eos autem, qui singula consectando et colligendo post Xenophontem et Aristotelem de hac materia disputaverunt, adeo non suo iudicio stetisse arbitror, ut, licet discrepet inter eos in rebus parvulis ac levidensibus, non magis ex dogmatis Aristotelicis pendeant quam ex Oeconomico Xenophontis, praestantissimo illo, ut Schoemanni verbis utar (op. ac. III, 207) de administratione domestica libello.

4) p. 1343a, 1—17.

qualis inter politicam et oeconomicam intercedat distinctio, accuratius explicat.

In sequentibus[1]) autem quod duas Theophrastus ponit *οἰκίας* partes: *ἄνθρωπόν τε καὶ κτῆσιν*[2]) rerumque naturam in partibus minimis censet recognosci, hoc probatur Philodemo ut philosopho non indignum.[3]) Sed cum falso interpretetur vocis *ἄνθρωπος* notionem, iam quaerit, quomodo cohaereant cum antecedentibus ea quae adduntur: *ὥστε καθ' Ἡσίοδον δέοι ἂν ὑπάρχειν· „οἶκον μὲν πρώτιστα γυναῖκά τε“. τὸ μὲν γὰρ τῆς τροφῆς πρῶτον, τὸ δὲ τῶν ἐλευθέρων.*[4])

Apparet autem Hesiodi verba Theophrastum ea de causa addidisse, quod *οἶκον* respondere vellet voci *κτῆσις*, *γυναῖκα* voci *ἄνθρωπος*.[5]) Haec igitur est eius divisio:

ἄνθρωπος.	*κτῆσις.*
ἐλεύθεροι (καὶ δοῦλοι)	*τροφή.*
(τούτων πρῶτον: γυνή)	*(ταύτης πρῶτον: οἶκος)*

Philodemus autem cum *ἄνθρωπον* de domino solo acciperet, Theophrastum hac partitione facta cetera

1) p. 1343 a, 18—24.

2) Schoemannus l. l. p. 211 confert quae Aristoteles disputat Pol. p. 1253 b sq. et Callicratidas *περὶ οἴκων εὐδαιμονίας* apud Stob. Flor. III, p. 141 ed. M.: *τῶν δὲ μερέων αὐτοῦ* (scil. *τοῦ οἴκου*) *δύο πρᾶτα καὶ μέγιστα, ἄνθρωπος καὶ κτᾶσις, τὸ κυβερνώμενον καὶ τὰν χρᾶσιν ἐμπαρεχόμενον* et paullo post: *τῶν δὲ συμπλαρούντων τὸν οἶκον ἀνθρώπων τοὶ μὲν συγγενέες τοὶ δὲ οἰκῆοι.*

3) Recte enim contra Spengelium de explicanda voce *ἴδιον* disputavit Perronius l. l. p. 51 coll. col. IX, 44 et col. XXVII, 12 sq.

4) *βοῦν τ' ἀροτῆρα* in Theophrasti codicibus ad Hesiodi versum supplendum librarios de suo addidisse iam vidit Javaronius in praef. p. IX.

5) Hoc iam monuit Spengelius l. l. p. 509.

omnia, quae ad domum pertinerent, *κτήσει* censel tribuisse.[1]) Quod cum sequentibus ita tantum pote convenire, si Hesiodi verba nihil significarent ı *κτῆσις*, atque etiam *γαμετή, καὶ ταῦτα συνοικο μοῦσα*, comprehenderetur *κτήσεως* appellatione (v. 3 *καὶ πῶς οἶκος τῆς τροφῆς πρῶτον; καὶ διὰ τί γι τῶν ἐλευθέρων πρῶτον;* Et cur de uxore Hesiodı cogitasse putat, cum multi tradant eum scripsis *κτητήν, οὐ γαμετήν?* —

Exinde obiter perstringit quae de quaestu facier (*κτήσει*) praecipit Theophrastus.[2]) Cur tandem, inqı agriculturae primum ille tribuit locum artemque illε quae ex metallis victum comparat, honestorum c tendit propriam esse hominum?[3]) Iam vero in quae de hominum consuetudine profert[4]), cur prim:
col. IX. uxori vult haberi curam, cum etiam sine uxore be beateque vivi possit? Plane autem aliena sunt oeconomia vulgo accepta, quae de coniugio disputa — Atque etiam de servis comparandis et educan
col. X. quae eduntur praecepta[6]) omnia fere improbat Phi demus. Porro ad servorum usum quae pertinent partim philosophus non curat partim, etsi non ine] dicta sunt, tamen aliena sunt a proposito.

Denique pergit ad examinandum ultimum oecoı
col. XI. mici caput, quo agitur de bonorum (*χρημάτων*) curε Quae cum secundum Theophrastum his quattuor c tineatur generibus, ut aliquis sciat et parare bona custodire et apte disponere et recte iis uti, Philoden priora duo tantum agnoscit genera ut vulgo acce]

1) Cf. Schoemannum l. l. p. 211. 2) 1343 a, 25—1343 b
3) Cf. quae ipse praecipit col. XXIII, 3 sq.
4) 1343 b, 7—1344 a, 22. 5) Cf. col. II, 8 sq.
6) p. 1344 a, 23—1344 a, 34. 7) p. 1344 a, 35—1344 b,
8) p. 1344 b, 22—1345 b, 2.

atque necessaria.[1]) De singulis autem Theophrasti placitis quae indicat cum inania plerumque sint atque ridicula, non est, quod hic enarrentur; modum ille in stirpe quaerit. —

Refutatis adversariorum sententiis auctor transit ad explicandam ipsam scholae doctrinam. Suam igitur disputandi viam atque rationem postquam paucis praescripsit, haec fere sunt eius verba: Philosophum certa divitiarum mensura uti praeceptores secuti in libris De divitiis exposuimus. Itaque oeconomiam artem statuimus esse has divitias comparandi et custodiendi. Pertinent autem ad propositum, quae Metrodorus docuit in libri *Περὶ πλούτου* capite illo, quod scriptum est contra eos, qui forte contendant cynicos beatissimam adfectare vitam, quippe qui, quoad fieri posset, se liberaverint omnibus rebus, quae curam aliquam afferrent atque sollicitudinem. —

Qui adnexus est tractatus (XII, 45—XXI, 35) sic fere potest inscribi: *ὅτι μόνος ὁ κατ' Ἐπίκουρον σοφὸς καλῶς χρήσεται τῷ πλούτῳ μέτρον ἔχων τοῦ συμφέροντος*. Totum autem hunc tractatum proprietate quadam dicendi[2]) et praesertim hiatu admisso[3])

1) Cf. col. XII, 8 sq.

2) Praeter exempla a Sudhausio allata notari possunt col. XIV, 21, ubi auctor (fortasse hiatus vitandi causa v. adn. 38) *τοὺς πόνους* scripsit pro *οἱ πόνοι*, col. XIX, 7: *ὅθεν ἂν μάλιστα τὸ πλεῖον αὔξοιτο* neglegentius *τὸ πλεῖον* positum est pro *τὰ ὑπάρχοντα* sim. — col. XVIII, 25 sq. structura valde artificiosa est.

3) Hiatus exempla Sudhausius collegit, neque tamen prorsus hiatus leges neglectae sunt: cf. e. g. col. XIV, 15 sq.: *ἂν δὲ καὶ πλείω, τῶν ἄλλων ὧν ἀπαλλάττει δυσχερῶν οὐ πλεῖον, ἂν μὴ δείξῃ τις κ. τ. λ.* — Ceterum verborum terminatio, qualis est — *ται*, semper elisa est v. XVIII, 17: *συνπαρέπετ' αὐτοῖς*, XVIII, 29: *γενήσεθ' ἱκανόν*, XIX, 19: *χρήσεθ', ὁ δὲ πλοῦτος*. Itaque XII, 46 supplendum videtur: *συνπαρέ|πεθ' ἡσυχία*. —

a Philodemo alienum ex ipso Metrodori libri capite supra citato transscriptum esse cum in Hermae tomo XXXXI, p. 45 sq. exemplis propositis probaverit Sudhausius, ego ne acta agam ad hanc commentationem te delegatum esse volo. Quae autem ipse sub finem libelli addit praecepta, ea per se plana esse credo. —

* * *

Reliquum est, ut gratias agam quam plurimas praeceptoribus carissimis, qui de me et de opusculo meo eximie meriti sunt: Sigofredo Sudhausio, viro humanissimo, qui postquam auctor mihi exstitit horum studiorum, quantopere me iuverit opera atque consilio in edendo libello magis expertus sum quam editus poterit testari, et Paulo Wendlandio, viro mihi benevolentissimo, cuius opem numquam mihi defuisse grato animo profiteor. Denique facere non possum, quin stipendii Schassiani curatorio, cuius beneficio ipsam papyrum in Museo Nazionali Neapolitano perscrutandi copia mihi data est, pro adiumento, quod ad iter Italicum praestitit, gratias persolvam singulares.